

виховні програми, щоб уникнути перенавантаження дітей і учителів. По-друге, підвищити ефективність роботи соціального педагога та психолога – фахівців, що покликані допомагати дітям у вирішенні проблем соціалізації.

Особливої уваги потребують спеціалісти, які одночасно суміщають дві посади – соціального педагога та практичного психолога. Зазвичай, їхня робота ведеться однобічно: виконуються функції або психолога, або соціального педагога. У педагогічному колективі, де працює такий фахівець, учителі та адміністрація взагалі не розрізняють ці дві посади. Проте для забезпечення повноцінного супроводу навчально-виховного процесу, як зазначає науковець-практик А. В. Павлова, функції, обов'язки та напрями співпраці цих спеціалістів повинні бути чітко окреслені та розмежовані [3, с. 31]. Найбільш ефективною моделлю організації роботи соціального педагога і психолога є модель співробітництва, коли фахівці взаємодоповнюють один одного. Модель співпраці дає можливість об'єднати фахівців соціально-психологічної служби в мультидисциплінарну команду, що здійснює психолого-педагогічний супровід учня. Супровід дитини – це рух разом, поруч, а іноді – трохи попереду, якщо треба пояснити можливі шляхи. При цьому дорослий не намагається контролювати, нав'язувати свої шляхи і орієнтири. Лише коли дитина розгубиться або попросить про допомогу, слід створити умови, що б сприяли поверненню на обраний власний шлях. Саме при такому підході школа може уникнути насильства над особистістю дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васянович Г. Педагогічна етика : навч. посібн. / Г. Васянович. – К. : Академвидав, 2011. – 256 с.
2. Гончаренко С. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення / С. Гончаренко. – Рівне : Волинські обереги, 2012. – 192 с.
3. Основні моделі та технології роботи соціального педагога : навчально-методичний посібник / за ред. Я. Сухенко. – Полтава, ПОІППО, 2012. – 228 с.
4. Сухомлинський В. Вибрані твори : в 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 164.

Надія Сеньовська,

канд. пед. н.,
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

УЧНІ ЯК СУБ'ЄКТИ ТА ОБ'ЄКТИ НАСИЛЛЯ

У статті висвітлено окремі аспекти проблеми насильства в освітньому середовищі. Учні характеризуються як суб'єкти та об'єкти насилля.

Nadiia Seniowska

STUDENTS AS SUBJECTS AND OBJECTS OF VIOLENCE

The article analyzes the problem of violence in educational environment, school children are characterized both as subjects and objects of violence.

Насилля часто стає тим мотивуючим елементом, що змушує людину поводитися не так, як вона того хотіла б. У різних галузях людської діяльності увага зосереджується на окремих аспектах зазначеного поняття. «Юриспруденція акцентує увагу на порушенні правових норм. Соціологія виявляє причини і поширеність насильства, як соціальної девіації і визначає його як явище дискримінації особи і сім'ї, утиск або обмеження її/їх прав і свобод. З економічної точки зору насильство можна розглядати як незаконну дію, яка приносить значно більший прибуток, ніж узаконені види діяльності в тій або іншій сфері. У філософії насильство визначається як застосування сили або загроза її застосування, як зведення сили в закон людських відносин» [5, с. 7]. Існують різні форми насилля: від зневажливого погляду до вбивства, від завдання матеріальної шкоди іншій особі до утиску прав людини. «Одиниці вимірювання насильства немає, проте масштаби його зростають. Воно має універсальний характер. Об'єктом його може стати будь-яка людина і будь-яка сім'я, незалежно від їх соціального положення, рівня життя, місця проживання» [3, с. 1].

На жаль, сучасні діти, отримують чимало прикладів розв'язання проблем дорослого життя за допомогою насильства. Особливо негативним є те, що наслідки таких дій здійснюють руйнівний вплив на неповнолітню особистість навіть тоді, коли вона просто стає свідком насильницьких дій та агресії. Саме тому дуже актуальною є проблема захисту дітей від насилля. Оскільки велику частину часу вони перебувають у школі, дуже важливо уникнути поширення насилля в освітньому середовищі. Центральним суб'єктом заявленої проблематики, безумовно, є дитина. У межах освітнього процесу неповнолітні можуть зазнавати насильства з боку батьків, педагогів та однолітків. Однак, вони і самі можуть спричинювати насильство.

Мета статті – охарактеризувати школярів як суб'єктів та об'єктів насильства в освітньому середовищі.

Проблему насилля в освітньому середовищі на сучасному етапі розробляють такі українські вчені як О. Барліт, А. Барліт, С. Бутова, М. Дмитренко, О. Лавриненко, В. Панок, В. Синьов, Я. Сухенко та ін.

Результати опитувань [2], які проведені у різних регіонах України свідчать, що найчастіше насильство до дітей чинять:

- 1) Інші діти (95%);
- 2) батьки (68%);
- 3) дорослі, які працюють із дітьми (39%).

Серед форм насильства переважають побиття, образи, приниження, копняки, запотиличники, використання образливих прізвиськ, псування майна іншої особи, позбавлення їжі та грошей, неприємні дотики дотіла, бойкот тощо. Проблема, на жаль, має системний характер. Сучасна школа, звісно, відіграє важливу роль у житті дітей як середовище соціалізації. Водночас, вона виступає місцем, де діти найчастіше у своєму житті зустрічаються з насильством.

О. Барліт та А. Барліт [1] зазначають, що насильству в освітньому середовищі сприяють:

1. Відсутність різноманіття вибору освітніх установ.
2. Поганий мікроклімат в учительському колективі.
3. Байдуже ставлення педагогів та учнів одне до одного.

Тому важливо дбати про безпеку освітнього середовища, захист школярів від насилля нарівні з держави (впровадження освітньо-виховних програм), школи (введення правил, статутів), класів (створення умов для ефективного спілкування і взаємодії дітей), діяльності окремого вчителя (уважав взаємодія з дітьми і власне позитивне ставлення до них).

Е. Кіричевська [4] зазначає, що об'єктами насилля з боку однолітків найчастіше стають діти, які мають фізичні недоліки, особливості поведінки (неговариські, сором'язливі, замкнуті, імпульсивні), особливості зовнішності, з поганими соціальними навичками, які відчувають страх перед школою, у яких відсутній досвід життя в колективі («домашні діти»), котрі страждають від різних хвороб, з низьким інтелектом і труднощами в навчанні.

Найпоширеніший вид насилля у школах – це *третирування* школярів однокласниками або старшими учнями. Такий феномен став проблемою всього суспільства. Ситуація третирування, вважає Я. Сухенко [5], не обмежується діями «агресора» і «жертви», вона «затягує» інших, роблячи їх активними або пасивними учасниками цих стосунків. Основні форми:

- 1) фізична (побиття учня);
- 2) вербальна (образи, погрози, ворожі насмішки, жарти);
- 3) соціальна (бойкот, ворожа міміка та жестикація);
- 4) «кібертретирування» (розсилання повідомлень агресивного та образливого характеру з використанням нових інформаційних та комунікаційних технологій).

Для розв'язання цієї проблеми О. Дроздов, Л. Живолуп, О. Ніжинська та Я. Сухенко [5] пропонують програми для роботи з учнями різних вікових категорій: казкотерапію для зниження агресивності (молодший шкільний вік), тренінг для розвитку толерантності у підлітків тощо. Важливо формувати гуманістичні риси в дітей, а у випадках коли «склалась насильницькі настрої, повинна запроваджуватися система перевиховання особистості, оскільки насильство представляє собою засвоєвану модель поведінки, від якої можна відучити. Для педагогів важливо не тільки розуміти причини, що можуть привести до деформацій характеру дитини та внаслідок цього до насильницьких дій по відношенню до близьких людей, друзів, учителів, але також слід вчасно їх помітити і, головне, – чітко уявляти собі, наскільки небезпечно це явище для суспільства в цілому, які віддалені наслідки може мати освоєння таких хворобливих форм досягнення особистої мети, як насильство» [5, с. 69].

Дуже важливо – пам'ятати, що допомоги в ситуації третирування потребують як «агресори», так і «жертви», а також їхні однокласники-«спостерігачі», без уваги залишати нікого не можна.

Доволі часто суб'єктами насилля стосовно дітей є самі батьки. Причому такі «методи виховання» не завжди осуджуються членами суспільства. Можна виділити такі види насилля батьків над своїми дітьми:

1. Фізичне насильство (зокрема, тілесні покарання).
2. Емоційне насилля (залякування, погрози, примус, висміювання, дратування, кривдження, залякування, постійна критика, ігнорування, приниження).
3. Байдуже ставлення (занедбання дитини).

З одного боку, фахівцям, які працюють із дітьми, абсолютно зрозуміло, що фізичне насильство потрібно заборонити. З іншого – навіть вони не завжди вважають фізичним насильством *тілесні покарання дітей*. Хоча останні мають як фізичні, так і психічні наслідки. Чому ж батьки так чинять?

Ю. Пухальська [6] виділяє кілька причин:

- 1) незнання альтернативних форм виховання дитини;
- 2) завищені вимоги до дитини в сім'ї;

- 3) відсутність інших способів мотивації дітей у ситуації матеріальної забезпеченості;
- 4) застосування фізичних покарань до цієї групи респондентів у дитинстві.

Соціальним працівникам та педагогам необхідно здійснювати виховну роботу з такими батьками, адже дитина, котра зазнала насильства, отримує травматичний досвід, який згодом відтворюється у формі неадекватних поведінкових реакцій. Для неповнолітніх особливо важливими є довіра до батьків, почуття захищеності в сім'ї. А саме вони втрачаються при застосуванні насильства.

Суб'єктами насильства, спрямованого на неповнолітніх, можуть бути і дорослі, котрі з ними працюють. Причому надмірна вимогливість учителів різноманітні покарання за порушення шкільної дисципліни, можуть провокувати підлітків на прояви насилля у відповідь (від ігнорування вимог педагога до агресивної поведінки).

Таким чином, школярів можуть виступати як суб'єктами, так і об'єктами насилля в освітньому середовищі. Найчастіше насильство щодо дітей чинять їхні однолітки, батьки та педагоги. У відповідь, школярі теж проявляють агресію стосовно однокласників та учителів. Кожен окремий випадок вимагає цілеспрямованих дій. Здійснювати профілактику насилля варто перш за все через зміст освіти, який повинен враховувати формування життєвої, соціальної, комунікативної компетентності учнів, а також гуманізацію та гуманітаризацію навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барліт О. Соціально-педагогічна та психологічна сутність булінгу, як одна з головних проблем системи освіти у формуванні громадянина [Електронний ресурс] / О. Барліт, А. Барліт // Особистість у єдиному освітньому просторі // Збірник наукових тез III Міжнародного Форуму 26 – 29 квітня 2012. – Випуск №1 (7). – Режим доступу : http://www.zoippo.zp.ua/pages/el_gumal/pages/vip7.html.
2. Дубровська Є. Насильство в школі : аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти та вчителі у її розв'язанні / Є. Дубровська, М. Ясеновська, М. Алексеєнко. – Київ, 2009. – 34 с.
3. Іванова І. Вивчення проблеми насильства та його превенції як один із аспектів безпечної життєдіяльності : [Електронний ресурс] / [І. Іванова, С. Гвоздій, Є. Майданюк.] – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/24_SVMN_2008/Pedagogica/26978.doc.htm.
4. Кіричевська Е. Насильство в освітньому середовищі: діагностика, аналіз, стратегії подолання / Е. Кіричевська // Конференція «Філософія образования личности». – Режим доступу : <http://www.ukrdeti.com/firstforum/b35.html>.
5. Превенція агресивності та насилля в освітньому середовищі : [метод. рекомен. для викладачів та студ. вищ. пед. навч. закл.] / [О. Дроздов, Л. Живолуп, О. Ніжинська, Я. Сухенко] ; за ред. Я. Сухенко. – Полтава : ПОППО, 2011. – 80 с.
6. Пухальська Ю. Як запобігти насильству // Блог Ю. Пухальської. – Режим доступу : <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/yak-zapobigti-nasilstvu.html>.

Slawomir Śliwa,
dr.,

Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu

MOBBING I BULLYING W SZKOLE. DIAGNOZA I PROFILAKTYKA

Artykuł dotyczy problemu mobbingu i bullyingu w szkole. Na wstępie przedstawione są definicje tych zjawisk. Następnie opisane są diagnozy cząstkowe jakie powinny być zrealizowane przez nauczyciela-diagnostę w szkole. Dzięki prawidłowej diagnozie istnieje możliwość zaprogramowania odpowiedniego procesu korekcyjno-kompensacyjnego, a przede wszystkim profilaktycznego. Na zakończenie przedstawiona jest propozycja oddziaływań profilaktycznych według jej poziomów tj. profilaktyki uniwersalnej, wskazującej oraz selektywnej.

Славомір Слива

МОБІНГ І БУЛІНГ У ШКОЛІ. ВИЯВЛЕННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКА

У статті розглядається проблема мобінгу і булінгу в школі. У вступі представлені визначення цих явищ. Далі описуються попередні діагнози, які повинні бути зроблені педагогом-діагностом в школі. Завдяки вірному діагнозу може бути реалізовано відповідний коригувально-компенсаторний процес, і, передусім профілактичний. Наприкінці надаються пропозиції профілактичних дій на різних рівнях, а саме загальної, індикативної та вибіркової профілактики.

Slawomir Śliwa

MOBBING AND BULLYING AT SCHOOL. DETECTION AND PREVENTION

The article concerns the problem of mobbing and bullying at school. The outset presents the definitions of these phenomena. Then the partial diagnoses are described which should be realized by the teacher-diagnosticsian at school. Proper diagnosis can be used to plan adequate process of correction and rehabilitation, and – most importantly – of the prevention. At the end, proposals of prevention are made according to universal, indicative and selective prevention levels.

Mobbing jest zjawiskiem, które pojawiło się już dawno w szkołach, jednak nie do końca wszyscy potrafią je nazwać i wytłumaczyć. Polega na szykanowaniu jednostki zazwyczaj przez grupę. Oznacza terror psychiczny, który